

Pojmovnik antitotalitarnih enciklika iz 1937.

Nikola STANKOVIĆ

Sažetak

Autor analizira izričite antitotalitarne tekstove Katoličke crkve iz 1937. godine te pokušava točno odrediti pojmove koji se u njima rabe: od prirodnog prava, društva, države, slobode sve do pojma »bog« te totalitarne nadomjestke za njih. Pritom se pokazuje da samo filozofsko umovanje nije uvijek moćno sredstvo u borbi protiv konkretnog totalitarizma: Njegovi zastupnici poznaju nakane i Crkve i drugih protivnika, ali upotrebljavaju ne samo nekakvu stringentnost filozofskog dokazivanja, nego, kad ih ona izda, i sredstva prisile sve od moćne promidžbe do fizičkog odstranjivanja protivnika. U takvim okolnostima potrebna je ne samo mudrost nego i herojska hrabrost, ako se želi ostati nepokoren i neiskvaren, uz žrtve, jednom nadvladati protivnaravni režim koji se, naravno, neopreznima može lako ponovno vratiti.

Uvod

Riječ je o dvije enciklike (okružnice) Pape Pija XI. *Mit brennender Sorge* (o položaju Katoličke crkve u njemačkom Reichu) i *Divini Redemptoris* (o komunizmu), koje su objavljene 1937. godine

Ukratko: to su dvije antitotalitarne enciklike usmjerene protiv nacionalsocijalizma u Njemačkoj te komunizma, napose onog u Rusiji. Kako su enciklike nastale i tko je sve sudjelovao u njihovu pisanju, nećemo potanko istraživati. Ostavljamo to povjesničarima.¹ Tekstovima pristupamo ta-

1 Čini se da je Faulhaber, glasoviti propovjednik dobrim dijelom napisao ono što je izašlo kao enciklika »Mit brennender Sorge«. Njegov nacrt želio je zapravo biti poučno-pobudnom homilijom. Opisao je najvažnije opasnosti za katoličku vjeru. Polazi od pozitivnog nauka, odbija nacionalsocijalističke premise i metode. Pacelli je dodao treći lajtmotiv. Pokazuje političke temelje i ciljeve Trećeg Reicha te motive progonjenja Katoličke crkve. To daje enciklici aktualnu oštrinu. Najvažniji učinak enciklike za vjernike bila je činjenica da je Papa progovorio uzviknuvši pred svjetskom javnošću: »Crkva u Njemačkoj bori se na smrt i život: vi njemački katolici, koji ste proganjani, u pravu ste, ne dajte se zvesti, ja sam uz vas.« Enciklika je pročitana u crkvama 21. ožujka 1937. u svim župnim crkavama. Vlast se nije usudila zabraniti čitanje, nego je odmah nakon toga počela provoditi razne pritiske i progone: od zabrane širenja enciklike do nastavka ranije započetih sudenja svećenicima i redovnicima. Kao i obično u takvim okolnostima svrha i ove promidžbe neuobičajne perfekcije i radikaliteta bio je razbiti povjerenje vjernika u crkveno vodstvo. Napose su se pogoršali odnosi Vatikana i Reicha nakon što je objavljeno u novinama da je kardinal (Chicago) Čikaga George William Mundelein osudio nacionalsocijalistički režim, a Adolfa Hitlera nazvao »an

ko da razvidimo koji se problemi spominju pri tumačenju nesporazuma Crkve i državnih režima, a kojima se eventualno bavi i filozofija.

Naravno, ne želimo ispitivati cijelu tradiciju pa onda složiti nekakvu crkvenu filozofiju *perennis* koju bi sigurno zastupao ili barem prihvatio Pio XI., a potom iz tog horizonta shvaćanja pokušati razumjeti sve tvrdnje i prigovore koji se nalaze u enciklikama.

Doprinos ovog rada ne želi biti nabranje teza koje je eventualno zastupao dotični papa, nego samo naznačiti probleme koji su prisutni u okružnicama, najprije onoj protiv nacionalsocijalističkog režima. O njoj ćemo nešto više govoriti i temeljitije je razmotriti, a poslije će se pokazati da se veoma sličan nauk iznosi i u *Divini Redemptoris*, enciklici od spomenutoga pape protiv komunizma.

Prva nije upućena samo da je čuju njemački katolici, nego također i nacionalsocijalistička vlast i Hitler. Ona želi obavijestiti i cijelu Crkvu tako da svi katolici znaju Papin službeni stav glede Hitlera i nacizma.

Dakle, religiozni ljudi koji su ostali vjerni Katoličkoj crkvi, napadnuti su od jednog totalitarnog režima, a njihov poglavar izvan njihove države obraća im se, upućujući ih kako imaju postupiti u toj situaciji. Ne iznosi svoje prosudbe uvijeno nego otvoreno. Naime, nema se više što izgubiti. Progonstvo je doseglo stupanj kad svako taktiziranje gubi smisao. Situacija je tako prikazana da jedino rizik može rezultirati poboljšanjem.

1. Zato bi se moglo naznačiti kao prvi problem ili pojam »rizik« ukoliko on spada u življenje ljudske osobnosti, i to ne samo pod psihološkim vidikom, nego i pod filozofijskim. Rizično je biti čovjekom s vlastitim stavom. Odricanje od vlastitog stava sa sobom ne nosi nikakav rizik, jer u tom slučaju, čovjek bez stava nema što izgubiti.

2. Drugi problem koji se spominje, koji može također biti filozofski, jest: odnos vanjskih pritisaka i prihvaćanja istine, a onda i odnos pritisaka i pristajanja na sudjelovanje u zlu. Pritisci često uzrokuju, ili, barem, pogoduju, mijenjanju nutarnjih stavova.² Čovjek pomisli: »Budući da je pritisak na mene velik, bit će da mi je sud neistinit a put neispravan. Smije li se od progonjenog i mučenog zahtijevati prihvaćanje stare stoičke mudro-

Austrian paperhanger, and a poor one at that«. Napetost je dovedena do usijanja. Čini se da se Vatikan prepao te se nije ispričao niti ublažavao, nego je, odbacujući tadašnju njemačku politiku, nastavio rat notama, dok, iznenada, nije g. 1938., iz nepoznatih razloga, obustavljen. Valjda zato što se Hitler nije želio opterećivati u svojoj ekspanzionističkoj politici. Odnosi se nakon enciklike nisu popravili nego su postali još gori. Utoliko ona zapravo nije dobro djelovala. Budući da su stavovi Pija XI. bili nepomirljivi s Hitlerovim, pitanje je što bi se dogodilo s Katoličkom crkvom da je Hitler pobijedio. Bi li je zadesila bezizlazna sudbina kao u Rusiji? Ili, možda još i gora — toliko gora koliko su Nijemci temeljitiji od Slavena? (Usp. H. Jedin, *Handbuch der Kirchengeschichte*, sv. VII., Herder 1979., str. 66. i dalje.)

2 Papa spominje da su neki ostali čvrsti uz istinu (3 Iv 4), a mnogi su ostavili put istine (2 Pt. 2,2).

sti: Dobrom čovjeku ništa se zlo ne može dogoditi pa makar ga pekli u falarskom biku?«

U našem stoljeću često su mnogi ljudi, čak mase, pod pritiscima, prihvaćale, možda samo izvana, staviti se u službu onima, koji su ih željeli potpuno podčiniti. Postavlja se pitanje o zrelosti ljudi za demokraciju. Lakše se drugom pokoriti nego za sebe preuzeti odgovornost.

3. Što se tu događa? Netko, dakle, tumači, možda bolje reći, propisuje i određuje što je čovjek i nalaže da, ako hoćemo preživjeti, moramo živjeti jedino kako je on propisao. Budući da ima silu i želi je primijeniti, način življenja, njemu neprihvatljiv, u dostupnom mu području ne smije se očitovati. Postavlja se, dakle, pitanje tko ima pravo umjesto čovjeka »očito-vati« mu bit (smisao života).

4. U razmatranom slučaju Katolička crkva kao religiozna zajednica i u njemačkom narodu u kojem ima pripadnika i drugih religija, ali i ateista, napravila je sporazum, konkordat oko reguliranja odnosa s državnom vlašću. Katolička crkva nije nacionalna crkva. Ona želi svim narodima navijestiti, kako vjeruje, vrhunaravno objavljen nauk, za koji drži da je čovjeku spasonosan. Crkva ne želi djelovati politički. To joj nije zadaća. S druge pak strane ništa se ne može s ljudima raditi, a da to nema barem posrednog utjecaja na politiku. Postavlja se pitanje: Smiju li se na kraju krajeva pobožni ljudi, pod pretpostavkom da ih ima, potpuno odreći politike u korist ateista? Prema enciklici MBS,³ kao i prema Drugom vatikanskom saboru, građani–vjernici imaju dužnost boriti se za svoja prava i prava svoje djece.

5. Prava se znaju i potpisana su, ali se u MBS izražava uvjerenje da netko u brazde, gdje je sijano sjeme iskrenog mira, namjerno sije »klice korova nepovjerenja, nemira, mržnje, klevetanja, potajnog i javnog dubokog neprijateljstva«. Nije ovdje samo posrijedi hermeneutika, tj. da oni ne razumiju ove nego upravo obratno. Prema MBS protivnik Crkve dobro zna što ona želi i baš zato izvrće svečano zadanu riječ. Nije, dakle, u pitanju inteligencija koja bi bila preslaba shvatiti nakane drugoga. Predobro se one poznaju, ali se ne želi ostati vjeran zadanom riječi.

6. Nije u pitanju nepoznavanje istine — strane su se složile i potpisale — nego njezino prihvaćanje. Etičko je to pitanje. Je li zahtjev istine bezuvjetan i kako mu se može slobodno oprijeti, a da se ipak očuva uračunljivost i odgovornost za pojedine čine? U enciklici MBS optužuje se protivnu stanu da je nastojala u ugovoru da se tekstu konkordata dadne drukčiji smisao, da ga se zaobiđe i izigra ta ga se više ili manje javno povrjeđuje.

3 Kratica od *Mit brennender Sorge*

7. Čini usmjereni protiv Crkve vođeni su nečim drugim, a ne samo nerazumijevanjem. Nameće se staro pitanje: *Unde malum?* Iz samog razuma ili odnekud drugud? Ono što je razumljivo i opravdano, obrazloženo, dakle razvidno i razložno, što *ratio recta* savjetuje, ne bi smjelo biti zlo.

8. Pojam »Bog«

Da bi se upozorilo na korijene totalitarizma, enciklika MBS želi istaknuti da se on ne rađa negdje na površini. S njim je povezano shvaćanje zbilje uopće. Želi se reći da u temeljima sve zbilje stoji osobni Bog i tko ga istinski ne prizna, svijesno ili nesvjesno, u opasnosti je da prihvati totalitarističko ponašanje.

a) Prema istoj enciklici nije dovoljno rabiti riječ »Bog« da bi se bilo vjernikom. Religiozan čovjek mora uz nju vezati pravi pojam.⁴ Zato se panteistički i starogermanski pojam Boga proglašuje nespojivim s tradicionalnim kršćanskim poimanjem Boga. Predkršćansko poimanje tmurnog i neosobnog usuda nespojivo je s Božjim mudrim i providonosnim upravljanjem svijeta.⁵

»Wer nach angeblich altgermanisch–vorchristlicher Vorstellung das düstere unpersönliche Schicksal an die Stelle des persönlichen Gottes rückt, leugnet Gottes Weisheit und Vorsehung« (str. 148.).

b) Zastupa se mišljenje da čovjek nešto mora proglasiti Bogom: sebe,⁶ svijet, nešto tamno i mračno, neki usud ili nešto drugo. Obično ljudi ne žive bez uporišta, u egzistencijalnoj praznini (*vacuum*). Neko uporište čovjek mora naći. Je li to istinsko uporište ili, pak, samo prividno ima funkciju apsoluta ili božanskog temelja, drugo je pitanje.

c) Tako, primjerice, jednu zemaljsku vrijednost (rasa, narod, država, nositelj državne vlasti), »koja dakako unutar zemaljskog poretka zauzima svoje važno i časno mjesto«, ne smije se »uzdignuti kao najveću normu svega«, postaviti je u red religioznih vrednota te je obožavati kao idola. Tko bi tako postupio, tvrdi se u MBS, »izvrnuo bi i iskrivio od Boga stvoreni i zapovijedani stvarni poredak«.

d) Enciklika naglašava da na Božje mjesto ne smije doći nitko drugi i ništa drugo. Afirmira se tradicionalno kršćansko vjerovanje: »Naš je Bog osobni, nadčovječan, svemogućí, neizmjereno savršeni Bog, jedan u Trojstvu Osoba, troosobni u jedinstvu Božje naravi, Stvoritelj svega stvoreno-

4 Usp. iz dijela enciklike »Reiner Gottesglaube«: »Gottgläubig ist nicht, wer das Wort Gott rednerisch gebraucht, sondern nur, wer mit diesem hehren Wort den wahren und würdigen Gottesbegriff verbindet.« (*Acta Apostolicae Sedis – Commentarium Officiale* II., 4.), 1937., str. 148. Od sada navodim samo stranicu. Prijevod uz neke ispravke redovito uzimam iz *Katolički list* 1937. Enciklika *Mit brennender Sorge*, brr. 19–22., a *Divini Redemptoris* brr. 14–18.

5 Usp. »Wer in pantheistischer Verschwommenheit Gott mit dem Weltall gleichsetzt, Gott in der Welt verweltlicht und die Welt in Gott vergöttlicht, gehört nicht zu den Gottgläubigen.«

6 U smislu: Bio sam ateist dok nisam spoznao da sam ja bog.

ga, Gospodar i Kralj i posljednji dovršitelj svjetske povijesti, koji ne trpi i ne može trpjeti pored sebe nikakvih bogova.«⁷

e) Kršćanski Bog kao stvoritelj i gospodar svega, ne trpi uza se nikakvih drugih bogova. Po istom tom nauku ljudi, naprotiv, moraju pored sebe ne samo trpjeti druge ljude nego ih upravo trebaju uza se da bi uopće postali ljudima i dosegнули moguće ljudsko savršenstvo.⁸

f) No, u enciklici se Boga ne razumije kao neku slijepu silu, nego je on, što je još zanimljivije, koliko god da se jedan i da posjeduje najveće moguće jedinstvo ili identitet, ipak i trojstven.

g) Bog, slobodan od svega izvanjskog — vremena, prostora, zemalja i naroda — ne trpi iznimke od njegovih zakona.⁹ »Kao što Božje sunce sja nad svime, što nosi čovječji lik, tako i njegov zakon ne poznaje nikakvih povlastica ili iznimaka. Vladari i podanici, krunjeni i nekrunjeni, visoki i niski, bogati i siromasi jednako su ovisni o njegovoj riječi.«¹⁰ Spominje se zatim totalitet stvoriteljskih prava iz kojih proizlazi Božji zahtjev na poslušnost. »Iz cjelokupnosti njegovih stvoriteljskih prava prirodno proistječe cjelokupnost njegova prava na pokornost, kako pojedinca, tako i svih zajednica.«¹¹

h) Kako se, sukladno tradicionalnim crkvenim filozofskim i teološkim postavkama, ni jedan pojedinac, skupina ili narod ne izuzimlju od pokornosti Božjim zapovijedima, isto se tako ispod Božjeg zakona ne može izuzeti nijedno područje života ili zbilje. Zato se ljudski promjenjivi zakoni neprestano moraju usklađivati s Božjim nepromjenjivim zakonom. Pretpostavlja se, naravno, da su Božji nepromjenjivi zakoni čovjeku spoznatljivi i da ih je čovjek bezuvjetnom moralnom obligacijom prisiljen poštivati.

Zakone koje pak čovjek na bilo kojoj razini donosi, dužan je prilagoditi Božjima. Inače, prema MBS, čovjek sebi počinje umišljati mogućnost apsolutne neovisnosti. Pripisuje sebi začetništvo, tj. suvereno uspostavljanje zbilje i s tog razloga sebi umišlja da pravo sve potpuno sebi podvrgne.

9. Stoga bi se glavna zabluda glede nacionalsocijalizma, ili, govoreći općenito, glede svakog totalitarizma, sastojala u tom što se neka vrednota

7 »Unser Gott ist der persönliche, übermenschliche, allmächtige, unendlich vollkommene Gott, einer in der Dreiheit der Personen, dreipersönlich in der Einheit des göttlichen Wesen, der Schöpfer alles Geschaffenen, der Herr und König und letzte Voller der Weltgeschichte, der keine Götter neben sich duldet noch dulden kann« (str. 149).

8 Valja se ovdje prisjetiti Fichteova mišljenja da ljudi mora biti više.

9 »Dieser Gott hat in souveräner Fassung Seine Gebote gegeben.«

10 Str. 149.

11 »Aus der Totalität Seiner Schöpferrechte fließt seismässig die Totalität Seines Gehorsamsanspruchs an die Einzelnen und an alle Arten von Gemeinschaften. Dieser Gehorsamsanspruch erfasst alle Lebensbereiche, in denen sittliche Fragen die Auseinandersetzung mit dem Gottesgesetz fordern und damit die Einordnung wandelbarer Menschensatzung in das Gefüge der unwandelbaren Gottessatzung« (str. 149.).

određenog stupnja u sustavu cjelokupnosti izvlači iz cjeline tako da se proglašuje svrhom kojoj su podređene sve ostale vrednote kao što je niže podređeno višem. To je pokušaj preustroja cijele zbilje, ne samo pojmovno nego i djelatno.

10. Dokida se Bog religije pripisujući mu smiješne, nakaradne, odurne i odvratne vlastitosti, a uspostavlja se neki novi bog skrojen tako da služi dotičnoj rasi, klasi ili pojedinom totalitarcu.

Stoga bismo mirne duše mogli reći da Grci uopće nisu bili daleko od istine kada su bogovima pripisivali ono najružnije što se moglo zamisliti kod ljudi, i to u stupnju koji ljudi nisu mogli dosegnuti. Enciklika potvrđuje da se to događa i u 20. stoljeću te žarko želi da već jednom umuknu pogrde protiv Boga, koje su brojnije nego »morski pijesak«.

Ne kaže izričito, ali očito iz nje proizlazi da je ljudska povijest dobrim dijelom sazdana od borbe bogova koji zadobivaju sad ovo, a sad ono obliče. Prema tome, bogovi ljudima uopće nisu tuđi. Suživot s njima ili borba protiv njih naša je svagdašnjica.

Nu svatko ih slika na svoju sliku, kako veli Ksenofan. »A smrtnici misle da se bogovi rađaju kao i oni i da imaju haljine, govor i izgled njihov.«¹²

11. Pod totalitarizmom se u enciklici misli isključivi zahtjev neograničeno raspolagati čitavom ljudskom egzistencijom sve do u savjest.¹³ Nije riječ, naravno, o asketskom pravilu po kojem čovjek mora ovladati svojim strastima, nagonima i prohtjevima tako da bude nepomračena uma slobodan u razviđanju i odlučivanju o sebi i svojim činima. Riječ je o gospodarenju drugim namjesto boga kako ga totalitarac zabludno predočuje. Totalitarizam čovjeku nikako ne dopušta slobodu, zato i ne oprašta. Također kajanje za čine i propuste obično ne prihvaća.

12. U njemu prema MBS ima više zabluda: Prvo, proglašava se Bogom ono što on nije, a u ime slobode traži se ropski posluš. Izričito se kaže: »Samo površni duhovi mogu zapasti u zabludu, da govore o nacionalnom Bogu i o nacionalnoj religiji; samo takvi mogu poduzimati lude pokušaje te hoće Boga, Stvoritelja svega svijeta, Kralja i Zakonodavca svih naroda, pred kojim su i veliki narodi maleni kao kaplje u kanti vode, zatvoriti unutar granica pojedinog naroda, unutar krive srodnosti pojedine rase.«¹⁴

12 Diels, fr. 14., a slično kaže i u 16. fragmentu »Etiopljani kažu da su bogovi tuponosi i crni, a Tračani da su očiju plavih i crvene kose.« U 23. fragmentu, pak, iznosi oprečno mišljenje: »Jedan je Bog, bogovima vrhovni vladar i ljudima, ni likom nije nalik ni umom smrtnicima.«

13 Usp. H. Jedin, *Die Weltkirche im 20. Jahrhundert. Handbuch der Kirchengeschichte*, sv. VII., Herder, Freiburg–Basel–Wien 1979., str. 63.

14 »Nur oberflächliche Geister können der Irrellehre verfallen, von einem nationalen Gott, von einer nationalen Religion zu sprechen, können den Wahnversuch unternehmen, Gott, den Schöpfer aller Welt, den König und Gesetzgeber aller Völker, vor dessen Größe die Nationen klein sind wie Tropfen am Wassereimer (40, 15), in die Grenzen eines einzelnen Volkes, in die blutmässige Enge einer einzelnen Rasse einerkern zu wollen« (str. 149).

13. Pojavom totalitarističkih sustava i država nameće se pitanje što se od čovjeka može i smije zahtijevati u ime Boga. Zatim se postavljaju pitanja kako se tumači postupanje s ljudima pred kojima se ne možemo pozivati na Božje zapovijedi i na što se može pozvati kao mjerilo ljudskih čina prikladnih napretku zajednice i pojedinaca, kako se ima razumijevati i čime mjeriti napredak. U čemu i prema čemu bi on bio?

14. Spominje se i prometejski duh onih koji niječu, preziru i mrze Boga. Za papu je to novo poganstvo, veoma pogodno da bude izvorom totalitarističkog ponašanja u smislu: Boga se ne bojim, a ljude ne poštujem.

15. Biskupi imaju zadaću sve učiniti da se ne šire pogubne zablude koje u praksi izazivlju još pogubnije posljedice. »Sveta je dužnost njihove službe, koliko je do njih, da učine sve kako bi se poštivale i vršile Božje zapovijedi, kao obavezni temelj moralno uređenog privatnog i javnog života, da se ne obeščaćuju prava Božjeg veličanstva, kao ni ime Božje i riječ Božja.«¹⁵

16. Papa, dakle, jedino rješenje vidi u vraćanju naravnom i Božjem zakonu, napose objavljenom i zapisanom u Dekalogu kao i u čitavoj božanskoj objavi. Ukoliko čovjek ne prizna Boga Bogom, mora prihvatiti neki drugi vidik zbilje ili neku drugu stvarnost, sebe, društvo, državu ili kakvu drugu zajednicu i iz nje djelovati. Papa se vraća više puta na misao da je čovjeku nemoguće živjeti bez uporišta.

17. U enciklikama se prosuđuje da su religiozni ljudi nevjerojatno velika smetnja totalitarnim sustavima. Zašto oni smetaju? U komunizmu, napose onom posebno totalitarnom, staljinizmu, kao i u nacionalsocijalizmu progonjene su i odmah dokidane sve vjerske organizacije, a pojedincima, utjecajnim vjernicima suđeno je, naravno ne za vjeru, nego za neki drugi, najčešće izmišljeni prekršaj, primjerice za uznemiravanje ljudi ili kršenje javnog reda i mira.

18. Vjernike je valjalo smiriti tako da više ne budu nikakvim bitnim čimbenikom u državi. Vjera ne spada u državu. Gdje bi se onda moglo živjeti? U nekoj izvana nevidljivoj privatnosti koja ne bi imala nikakva utjecaja na vjernikovo izvana vidljivo ponašanje. Prema uobičajenom se beshvaćanju religioznih ljudi, to je posvema nemoguće. To bi njima značilo zaniijekati vjernički identitet.

19. Dakle, ovdje se veoma oštro postavlja pitanje o naravi države i čovjeka.

U tom se, valjda, i sastoji ideologija koja ne dopušta refleksiju na cjelinu ljudskog iskustva tako da bi ga se moglo razvijati i nekraćeno interpretirati ne izostavljajući ništa od čovjekova tubitka.

15 Str. 150.

Borba je to prema MBS na različitim razinama: izvrtnje značenja i prijetnje protiv otvorenosti svim ljudima,¹⁶ fizička sila protiv uvjerenja.

20. Bogočovjek primjer čovjeku: Vjerska pouka, njezin sadržaj i osnovna struktura kršćanskog nauka, napose osoba Isusa Krista te njegov život čine horizont iz kojeg se u enciklikama prosuđuje totalitarističko ponašanje. Tu se poziva na Objavu, ali se istodobno ne poriču ni naravne ljudske refleksivne sposobnosti. Teologija se neprestano potpomaže filozofijom, kako je to od samih početaka u Katoličkoj crkvi uobičajeno.

Uz potvrđivanja Isusa Sinom Božjim, koji je dao život za sve ljude bez iznimke, MBS se napose obara na mît krvi i rase iz kojeg bi se iznjedrila zamjena Bogu.¹⁷ »Nijedan čovjek, pa ni kad bi se u njemu skupilo sve znanje, sva moć i sva izvanjska zemaljska snaga, ne može postaviti nikakav drugi temelj osim onoga koji je u Kristu postavljen.«¹⁸ S Kristom se, dakle, ne smije uspoređivati ni najveći velikan svih vremena, a pogotovo ga se ne bi smjelo stavljati nasuprot Krista ili iznad njega. Tko bi to učinio, bio bi »bezumnim prorokom«.

21. Izričita potvrda da je crkvena zajednica smetnja totalitarnom ponašanju pokušaj je »pregradnje« crkvene zajednice i njezine prilagodbe konkretnom režimu. Napetost se stvara oko toga tko se kome ima prilagoditi. Dira se zapravo u vječni spor države s Crkvom, a tko hoće Crkvu podvrgnuti, »on podređuje njezinu božanstvenu građevinu, koja počiva na vječnim temeljima, preispitivanju i pregrađivanju onih graditelja, kojima Otac nebeski nije dao nikakvu građevinsku dozvolu.«¹⁹

Ističe se i neprestana napetost između božanskog i ljudskog elementa u Crkvi i upozorava na to da ono ljudsko, odveć ljudsko, ne smije prevladati, ali se ovdje ne može do kraja istrijebiti. Ljudski čimbenik, ipak, nikome ne daje pravo da rekonstruira Crkvu po svom uvjerenju zamjećujući u njezinim očima i najmanji trun, a u svojim ne vidi niti brvno, praveći od toga »niski posao« od kojeg nije moguća nikakva obnova. Obnova je pak uvijek dolazila od ljudi, tvrdi se, koji su bili puni ljubavi prema Bogu i bližnjemu.²⁰

16 Svatko može znati, ako hoće, što naučavaju kršćanske zajednice — pogotovo katolička koja je stoljećima definirala da bi bilo nedvojbeno, samo pripominjem. To je svakako pozitivan učinak dogmi.

17 Usp. »Diese Offenbarung kennt keine Nachträge durch Menschenhand, kennt erst recht keinen Ersatz und keine Ablösung durch die willkürliche 'Offenbarungen', die gewisse Wortführer der Gegenwart aus dem sogenannten Mytos von Blut und Rasse herleiten wollen« (Str. 151.).

18 Str. 151.

19 »Er unterwirft ihren auf ewigen Fundamenten ruhenden Gottesbau der Überprüfung und Umgestaltung durch Baumeister, denen der Vater im Himmel keine Bauvollmacht erteilt hat« (Isto, str. 152.).

20 »Jede wahre und dauernde Reform ging letzten Endes vom Heiligtum aus; von Menschen, die von der Liebe zu Gott und dem Nächsten entflammt und getrieben waren« (str. 154.).

22. O izvoru prave obnove tisućljetno iskustvo Crkve svjedoči: »Gdje revnost za obnovu nije izvimala iz čistog vrela osobne neporočnosti, nego je bila izražajem i izljevom strasti, unosila je umjesto prosvjećenja zabludu.«²¹ A iz nje je, pak, izlazilo veće zlo od onog koje se željelo popraviti.

23. Kad je riječ o kriterijima za prosuđivanje reformatora i uspjeha neke reforme, mislim da svakako valja uzeti u obzir: Što se želi reformirati, zašto, kojim sredstvima i u što? Iz enciklika proizlazi da čovjek vođen strašću, a ne ljubavlju nije prikladan za izvođenje reforme. Takav čovjek, neslobodan, vođen neposrednim interesima izdvojenim iz cjeline nikako nije sposoban voditi reformu prema pravom i trajnom cilju. Za to je potrebna strpljivost, ustrajnost te široki pogled, a to upravo manjka strastvenu čovjeku.

24. Odupiranje nasilnim reformatorima iziskuje pravo herojstvo koje može čovjeka koštati i života. Istupanjem iz Crkve mnogi su u Njemačkoj dokazivali svoju odanost domovini. Papa veli: »Ovdje je stvar došla dotle, da je riječ o spasenju ili propasti, pa zbog toga ostaje vjerniku kao jedini put spasa *put herojske hrabrosti*.«²²

25. Ne sluša se filozofska refleksija protivna pokretu. Izmišlja se nova. Nije više riječ o razumskom razlaganju ili uvjeravanju i otklanjanju nesporazuma. Što se više tumači, jače se dolazi pod udar. Sama filozofija i filozofijsko razglabanje nije odlučujuće. Ono se u totalitarističkim sustavima i ne želi čuti. Naima, tamo se jasno zna što se želi. I nikako se ne dozvoljava dovesti to u sumnju.

26. Crkva zajednica otvorena je svim narodima: Da bi se upozorilo na opasnost od zatvorenosti i uskoće pogleda i vladanja, iznosi se uvjerenje kako je sasvim normalno da je Crkva opća, a ne jednog naroda. »Historijski razvoj drugih narodnih crkava, njihova duhovna ukočenost, njihova ograđenost ili zarobljenost zemaljskim vlastima, dokazuju njihovu beznađnu neplodnost, u koju zapada s neizbježnom sigurnošću svaka loza, što se otkida od živoga čokota Crkve.«²³ Hoće se reći da čovjek, želi li biti čovjekom, mora biti otavoren svima, inače ne može biti članom Crkve. Milost pretpostavlja narav.

21 »Wo der Reformeifer nicht aus dem reinen Schoss persönlicher Lauterkeit geboren wurde, sondern Ausdruck und Ausbruch leidenschaftlicher Anwandlungen war, hat er verwirrt, statt zu klären; niedergerissen, satt aufzubauen; ist er nicht selten der Ausgangspunkt für Irrwege gewesen, die verhängnisvoller waren als die Schäden, die man zu bessern beabsichtigte oder vorgab« (str. 154.)

22 »Aber — hier ist der Punkt erreicht, wo es um Letztes und Höchstes, um Rettung oder Untergang geht, und wo infolgedessen dem Gläubigen der Weg heldenmütigen Starkmutes der einzige Weg der Heiles ist« (str. 155.)

23 »Der geschichtliche Weg anderer Nationalkirchen, ihre geistige Erstarrung, ihre Umklammerung oder Knechtung durch irdische Gewalten zeigen die hoffnungslose Unfruchtbarkeit, der jeder vom lebendigen Weinschock der Kirche sich abtrennende Rebzweig mit unentrinnbarer Sicherheit anheimfällt« (str. 156.)

27. Upozoruje se također na semantički problem preznačivanja i izvrtanje temeljnih religijskih riječi. Oplijeni im se pravi sadržaj i nadomjesti ga se profanim kao što su krv, rasa i slično. Dakle, religiozni pojmovnik i rječnik želi pojmiti i izreći nevidljivo, božansko, nadnaravno.²⁴ Ako se to želi zamijeniti nečim vidljivim, ljudskim, ovosvjetovnim, naravnim i prisiliti vjernike da ga »vjernički« prihvate, inače će ih se držati otpadnicima od svoga naroda, za MBS je to prazna igra riječima, svjesno brisanje granica ili nešto još gore.²⁵

Primjeri:

a) Riječ »besmrtnost« religioznom smislu znači da je pojedina osoba nedokidiva za vječnu sreću ili vječnu kaznu, a u profanom smislu kolektivno nastavljanje života jednog naroda u neodređeno dugu budućnost u ovostranosti;

b) »Istočni grijeh« u sa značenjem sklonosti na zlo religiozni ljudi pokušavaju nadvladati nimalo smiješnom pokorom, borbom i moralnim nastojanjem te milošću Božjom;

c) »Križ Kristov« premda mnogima znači ludost i sablazan (1 Kor 1,23), »ostaje za kršćane svetim znakom spasenja, stijegom moralne veličine i snage«;

d) »Poniznost« shvaćena kršćanski u skladu je sa samopoštovanjem, samopouzdanjem, a bez nje nema ni heroizma zbog kojega je se želi odbaciti kao njemu protivnu;

e) Glede riječi »milosti« kaže se: »Odbijanje ovoga svrhunaravnog milosnog uzdizanja u ime tobožnjeg njemačkog značaja jest zabluda. Izjednačivati svrhunaravnu milost s naravnim darovima znači nasilno posizati u blago rječnika što ga je stvorila i posvetila religija.«²⁶

To izvrtanje svetih riječi i pojmova MBS označuje kao »svetogrđnu otičina« s namjerom izazivanja zbrke u dušama. Ta se otičina prigovara također i komunizmu.

28. Moralna nauka i prirodno pravo:

a) I jedna i druga enciklika opiru se shvaćanju da se ljudski moral može pravo utemeljiti jedino na vjeri u Boga, inače, prije ili kasnije kako, dolazi do moralne propasti kako pojedinaca tako i zajednice. Ne smije se rastavljati moral od religije i zato nikakav zemljski ideal, pa niti pritisak države, ne može nadomjestiti poticaje iz vjere. Tko se prepusti strujanju vremena neusidren u volji vječnog Boga, koja je očitavana u Deset zapovijedi kao vječnim načelima objektivnog moralnog nauka i to prisilno širi, prema MBS, radi protiv budućnosti svoga naroda.

24 »Ein besonders wachsame Auge, Ehrwürdige Brüder, werdet Ihr haben müssen, wenn religiöse Grundbegriffe ihres Wesensinhaltes beraubt und in einem profanen Sinn umgedeutet werden.« (str. 156.)

25 »Ein leeres Spiel mit Worten oder bewusste Grenzverwischung oder Schlimmeres.«

26 Str. 157–158.

b) Pod prirodnim pravom MBS razumije ono pravo »koje je prst samoga Stvoritelja upisao na ploču ljudskoga srca«, ²⁷ a s te ploče može čitati svaki čovjek zdrava razuma, tj. ako nije zaslijepljen strašću i grijehom. Uloga toga čitanja veoma je važna: »Na temelju zapovijedi prirodnog prava može se ocijeniti svako pozitivno pravo, poticalo ono od kojega mu drago zakonodavca s obzirom na svoj moralni sadržaj, a u svezi s time i s obzirom na svoju zapovjednu moralnu snagu i s obzirom na obvezu u savjesti.« ²⁸

U tom duhu valja onda promišljati i ono načelo »Pravo je ono što koristi narodu.« Narodu ne može istinski koristiti ono što je moralno nedopušteno. U opravdanju tog stava poziva se i na Cicerona. ²⁹ Nešto nije moralno dobro zato što je korisno nego upravo obratno: budući da je moralno dobro, korisno je. Zato i pojedinac ima Bogom dana neotuđiva prava koja država mora štiti od nijekanje, ukidanja i sprječavanja u ostvarivanju. Izjavljuje se da se »istinsko opće dobro konačno određuje i spoznaje iz naravi čovjeka s njezinim harmoničkim uravnoteženjem između osobnog prava i društvene tvorevine, kao i iz svrhe društva određene jednakom ljudskom naravi.« ³⁰

29. Društvo se razumije kao pomagalo za potpuni razvitak individualnih i socijalnih sposobnosti pojedinca. Pritom on mora i davati i primati za dobro svoje i dobro svih drugih. Čak i one vrednote koje ne može ostvariti pojedinac nego samo zajednica moraju, na kraju krajeva, biti poradi čovjeka pojedinca »u svrhu njegova prirodnog i svrhunaravnog razvitaka i usavršavanja«.

30. Iz tog proistječe sloboda i neosporivo čovjekovo prirodno pravo ispovijedati i živjeti svoju vjeru, a roditelji pak imaju dužnost i pravo odgajati svoju djecu u skladu s vjerskim načelima te se imaju oduprijeti nemoralnim pritiscima na njihovu slobodu. I ovdje se odbacuje totalitarizam, ali i predusreće navodna potpuno neutralna škola. Ljudi rastu ili se odgajaju uvijek u nekom stvarnom društvu, a ne na nekoj neispisanoj ploči.

31. Enciklike se tuže na društvena ili državna priopćila i na bezobzirno napadanje svega vjerniku časnog i svetog rugajući se pritom evandeoskoj poniznosti, strpljivosti itd. A mnogi mladi zbog odanosti prema vjeri, Crkvi i njezinim Konkordatom zaštićenim udruženjima u takvoj situaciji trpe zapostavljanja, pogrdivanja, preziranja, nijekanja domoljublja itd.

27 Str. 159.

28 Str. 159.

29 Cicero, *De officiis* 3, 30.

30 »Die Missachtung dieser Wahrheit übersieht, dass das wahre Gemeinwohl letztlich bestimmt und erkannt wird aus der Natur des Menschen mit ihrem harmonischen Ausgleich zwischen persönlichem Recht und sozialer Bindung, sowie aus dem durch die gleiche Menschennatur bestimmten Zweck der Gemeinschaft« (str. 160.)

32. Od crkvenih službenika zahtijeva se sokratovska usklađenost nauka i primjera, samarijanska ljubav i brižljivost ne izuzimajući protivnike i preziratelje, posebice se traži priklanjanje i službu istini tako da se prema njoj prosuđuju ne samo neki daleki povijesni događaji nego upravo suvremeni. Izričito se kaže da je najshvatljiviji dar svećeničke ljubavi služba istini. Nepristajanje uz nju bio bi, prema papi, grijeh ne samo protiv Boga, nego također protiv istinske sreće naroda i domovine. O laži se, naravno, misli sasvim protivno. Na njoj se ne može izgraditi društvo dostojno ljudskog života makar je trenutačni probitci zahtijevali.

33. Ne smije se tek onda jadikovati i tužiti kad se započnu »pljačkati oltari i kad svetogrdne ruke počinju rušiti kuće Božje u dimu i plamenu«. ³¹ Na vrijeme se valja oprijeti razornom djelovanju škole i hrabro se zauzeti za roditeljska naravna odgojna prava.

34. Spominju se prijetnje. Otpadnicima od vjere konstatira se duhovna zapuštenost i čežnja za Bogom njihove mladosti. Riječi podsjećaju na Nitzschea koji prizna da mu je, odkad je »Bog umro«, zašlo sunce i otada on hodočasti na Božji grob. Tako isto oni koji su htjeli pokopati Crkvu, morat će uvidjeti da su se prerano poveselili i morat će doskora odstupiti. Državana vlast ne smije posezati za sredstvima i metodama koje njoj ne pripadaju.

35. Slična se gledišta iznose i na slične se probleme upozoruje i u enciklici u kojoj se opisuje: »Boljševički i bezbožni komunizam, koji napose ide za temeljitim prevratom socijalnoga poretka i rušenjem samih temelja kršćanske civilizacije.« ³² Zanimljivo je da se citira izreka pape Pija IX. prije 150 godina u enciklici *Qui pluribus* od 9. studenog 1846.: »Ovamo spada nesretna i samom prirodnom pravu najprotivnija, kako je zovu nauka komunizma, koja će, jednom usvojena, iz temelja prevrnuti sva prava, sve stvari vlasništva pa i same temelje ljudskog društva.« Leon XIII. u enciklici *Quod Apostolici muneris* definira ga kao »rušilačku kugu, koja napada samu srž ljudskoga društva i vodi ga u propast«. U temeljima toga pokreta, prema istoj enciklici nalazi se »filozofija koja je već stoljećima nastojala odijeliti život i znanost od vjere i Crkve«.

Spominju se progonstva u Španjolskoj i u Meksiku, ali enciklika je u provm redu koncentrirana na »bezbožni komunizam« kako se očitovao u Rujsiji. Kritizira ga suprotstavljajući mu načela Crkve.

36. Prema ovoj enciklici za komunizam postoji jedna jedina realnost — materija sa svojim slijepim snagama, a sve ostalo je plod njezine evolucije.

31 Str. 164.

32 »(...) iam perceptum habetis de quo minaci periculo loquamur; de comunismo scilicet bolscevic, quem vocant, eodemque atheo, cuius peculiare propositum eo contendit, ut societatis ordinationem radicitus commisceat, ipsaque christianae urbanitatis fundamenta subvertat« (Latinski tekstovi su iz enciklike *Divini Redemptoris, Acta Apostolicae Sedis — Commentarium Officiale* II, 4, 1937., str. 66.).

I društvo je oblik materije. Komunizam ima potrebu zaoštrevati antagonizme među različitim društvenim klasama da bi se što prije postigla konačna sinteza svijeta. »Nastaje da klasna borba sa svojom mržnjom i svojim razaranjem poprima lik svetoga rata za napredak čovječanstva.«³³

37. Tvrdi se da komunizam oduzima osobnu slobodu, privatno vlasništvo, prirodno pravo pojedinca, dostojanstvo te dokida moralnu kočnicu u opiranju slijepim nagonima. Pojedinac je shvaćen kao kotačić u zajednici u kojoj se dokida svaka hijerarhija i autoritet, pa čak i roditeljski, osim kolektiva. Budući da je kolektiv u nemogućnosti upravljati, nametnu se pojedinci koji umjesto njega vladaju. Za nj zapravo nema ništa sveto što bi bilo neovisno o prohtjevu kolektiva. Proizilazi iz ovog da je moralno ono što klasa odredi. Ide se za ostvarenjem nove epohe i nove civilizacije: bilo bi to čovječanstvo bez Boga.³⁴

a) Sustav se kritizira kao pun pogrešaka i sofizama i tvrdi se njegova suprotnost prema razumu i božanskoj objavi te zato ruši socijalni poredak s njegovim temeljima, a time i naravno podrijetlo države i njezin istinski cilj.

b) Sustav je pun lažnih obećanja, znanost ga je, tvrdi se, pregazila, praksa opovrgnula, a ipak se širi. Mora da je zasnovan na lažnim obećanjima i u trenutku gospodarske krize (a valjda i drugih nedostakataka i propusta), na zgodnom mjestu i u zgodno vrijeme uspijevaju se sakriti »neljudska načela i metode komunizma« te zavesti one koji ne mogu prokristiti prijevare, tj. prave zablude. »Komunistički vođe uz to umiju iskoristiti klasne antagonizme, podjelu i opoziciju u različitim političkim sustavima, sve do dezorijentacije u taboru bezbožne znanosti, da se tako uvuku na sveučilišta i da tako podupru načela svojeg nauka pseudoznanstvenim razlozima.«³⁵ Sve je to, prema procjeni enciklike o kojoj je riječ, pripomogla liberalna ekonomija koja se brinula samo za izgradnju tvornica, a ne i crkava, za materijalnu ali ne i za duhovnu stranu i zato se dekristijanizirani narodi lako gube u komunističkim zabludama.

33 »Quapropter id enituntur, ut discrimina, quae inter varias Civitatis classes intercedunt, acriores reddant; utque ordinem inter se conflictio, invidiarum pro dolor ruinarumque plena, progredientis aetatis sacra veluti contentio videatur« (str. 70.)

34 Usp. »Ad summam, ut rem breviter perstringamus, novum rerum ordinem inducere contendunt, ac novam cultioremque aetatem, quae quidem ex occulto solummodo naturae cursu profluant: 'hominum nempe consortionem, quae e terris exegerit Deum'« (str. 71–72.).

35 »Propterea communismi praecones utilitatem quoque capere non ignorant, cum ex variarum gentium simultatibus, tum ex dissensionibus contentionibusque, quibus diversa rei publicae gubernandae genera sibi invicem adversantur, tum etiam ex perturbatione illa, quae in studiorum campum serpit, ubi vel ipsa divini Numinis notio silet, ut in Athenaea irrepant ac doctrinae suae principia fallacis scientiae argumentis corroborant« (Str. 73.).

c) Propadgandom se pomoću letaka, časopisa, kina, kazališta, sveučilišta prodire u pameti i srca, a s druge strane ta ista sredstva priopćavanja uporno prešućuju počinjene strahote i progonstva u Rusiji, Meksiku i Španjolskoj. Biskupi, svećenici i laici osuđivani su, pa čak i strijeljani i umoreni na najnečovječiji način, i to, da protuslovlje bude očitije, upravo najviše oni koji su radili na socijalnom planu brinući se za radnike i siromahe. Najveća krivnja im je što su dobri kršćani ili protivnici komunističkog bezboštva. Spominje se i rušenje crkava i sakralnih objekata bez obzira na njihovu umjetničku vrijednost. U enciklici se tvrdi da su to plodovi sustava, a ne nekog pojedinačnog ispada. Borba je to protiv svega što je božansko.³⁶

d) Tvrdnja je izričita: Komunizam ne može postići svoje namjere čak ni na gospodarskom području. Jer: »i na gospodarskom području su potrebite neke obveze poštenja, moral, neki moralni osjećaj odgovornosti, kojemu bez sumnje nema mjesta u sustavu tako materijalističkom kao što je komunizam.« Ne može se nekažnjeno vrijeđati prirodni zakon i njegov Tvorac. Da bi se on nadomjestio upotrebljava se sila i teror. Kao najočitiiji primjer za to spominje se Rusija, koju su, na žalost, tvorci komunističkog sustava držali najpogodnijim tlom za provođenje u praksu svojih ideja koje su onda odatle širili po svijetu.

39. Nauk Crkve o čovjeku i obitelji: U enciklici DR³⁷ tumači se »Civitas humana«, tj. ljudsko društvo prema razumu i Objavi. Boga se prihvaća kao vrhovno biće i realnost iznad svake realnosti, svemoguću stvoritelju svih stvari, premudri i pravedni sudac svih ljudi i stavlja ga se naspram komunističkih stavova (*mendaces communistarum*). Čovjek također ima besmrtnu dušu, a vrijedi više od čitavog svijeta bez duše (čovjek — mali kozmos s dušom i tijelom), a konačni cilj mu je Bog, a Objava kaže da je po milosti dijete Božje. Zato postoje i neka ljudska prava: pravo na život, pravo na tjelesni integritet, pravo na potrebna sredstva za život, pravo na cilj, pravo na privatno vlasništvo, na brak i obitelj uređene od Stvoritelja.

40. I prema ovoj enciklici sama ljudska narav traži ljudsko društvo. Po nakani Stvoritelja društvo je prirodno sredstvo, kojim se čovjek može i mora služiti da bi postigao svoj cilj, jer je društvo radi čovjeka, a ne obratno. U društvu se moraju razviti sva individualna i socijalna čovjekova svojstva. Dakle, ono se ne smije shvatiti u duhu individualističkog liberalizma (društvo podređeno egoističkoj uporabi individuuma). Ipak je samo čovjek i čovječja osoba obdarena razumom i slobodnom voljom. Društvo ne smije uskratiti čovjeku njegova prava, ali smije ga prisiliti da izvršava dužnosti, ako ih nepravom izbjegava. Tvrdi se da komunizam osiromašuje ljudsku osobu izvrćući odnose čovjeka i društva.

36 Usp. 2 Sol 2,4

37 Kratica od *Divini Redemptoris*

Glede gospodarsko–socijalnog poretka upućuje se na encikliku *Rerum novarum* Leona XIII. i *Quadragesimo anno* Pio XI. i obara se na liberalizam koji je doveo svijet do žalosnog stanja propadanja društva. Spas nije u borbi klasa i teroru, ali ni u autokratskoj zloporabi državne vlasti, »nego u tom da socijalna pravda i osjećaj kršćanske ljubavi prožmu gospodarski i socijalni poredak«. Poštujući socijalni poredak, sve se korporacije moraju udružiti u harmonijskom jedinstvu. Misija javne društvene vlasti bila bi u koordinaciji svih socijalnih snaga, naravno poštujući harmoniju.

I za encikliku DR postoje, dakle, božanska i ljudska prava, a vlast mora imati toliko dostojanstvo i autoritet da ih može štiti. Zato ne mogu imati svi ista prava tako da ne bi postojala zakonita hijerarhija. Zloporaba vlasti u službi kolektivističkog terora sasvim je suprotna naravnoj etici i objavljenj volji Stvoritelja. »Dakle ni pojedinac ni društvo ne može izmaknuti odnosnim dužnostima, niti zaniijekati ili umanjiti prava drugoga.«³⁸ Komunistima se ovdje prigovara da oni umjesto božanskog zakona, zasnovana na nepromjenjivim načelima istine i ljubavi nameću politički i stranački program određen od ljudi.³⁹

Crkva pokušava izmiriti prava i dužnosti jednih s dužnostima drugih, autoritet sa slobodom, dostojanstvo pojedinaca s autoritetom države, pojedinačnu osobu s nositeljima vlasti kao predstavnicima Božjim, ljubav prema sebi, obitelji i domovini s ljubavi prema drugim obiteljima i narodima u ljubavi koja je zasnovana na ljubavi prema Bogu, ocu svih, prvom izvoru i konačnom cilju.⁴⁰

Zaključak

Nije, dakle, dostatna samo filozofska refleksija i razlučivanje pojmova. Nije dovoljna neka »idejna borba«. Za papu je potrebno još nešto. Potrebno se vratiti naravnom pravu i Dekalogu te pravoj duhovnoj obnovi. Jedino bi to moglo suzbiti protuprirodno totalitarističko vladanje. Opasnost postoji i od pobožnih ljudi bez pojmovne opremljenosti. Takvi lako postaju dogmatici bez uvidavnosti i to u ime *boga* kako su ga sebi naslikali. Ne manja opasnost dolazi od inteligentnih i izobraženih, a nepoštenih ljudi. Potrebna je sinteza pobožnosti, inteligencije, odgoja i izobrazbe.

38 »Non civis igitur, non humana societas potest officia illa renuere, quibus invicem obstringuntur; neque alterius jura reicere vel minuere queunt« (str. 81.).

39 Usp. »Quas quidem praecipuas civium communitatisque inter se rationes Deus ipsemet instituit temperavitque; quapropter quod sibi communistae insolenter arrogant, in locum scilicet divinae legis, quae veritatis caritatisque praeceptis innititur, politica sufficere factionem consilia atque proposita, quae simultatis plena, ex humano arbitrio profluunt, id procul dubio iniqua omino atque iniusta iuris usurpatio est« (str. 82.).

40 Usp. str. 82.

Kršćanstvo je po sebi antitotalitarno, jer priznaje u temelju svega Trojedinog Boga. Trojstvenost Bogu omogućuje najsavršeniji identitet jer je to zajeništvo slobodnih osoba kojih se identitet i zbilja na najvišem stupnju zbiljuju potvrđivanjem i prihvaćanjem drugih u njihovoj slobodi. Prihvaćanjem troosobnog Boga prema enciklikama i općem katoličkom nauku te Drugom vaticanskom saboru, također, odbacuje se totalitarizam u ime utemeljujućeg netotalitarnog svetemelja ili totalnog netotalitariteta, sposobnog ne samo trpjeti i otpjeti nego i podržavati i uzdržavati te promicati ljudsku slobodu po kojoj se Bog u svijetu uprisutnjuje na odzivan način. Nošene biblijskim pojmom troosobnog Boga enciklike razbijaju svaki totalitarizam kao samovoljno samoprolašavanje ili imenovanje, bez istinskog poimanja, dostatnog razloga te potrebite harmonije.

GLOSSARY OF ANTITOTALITARIAN ENCYCLICS IN 1937.

Nikola Stanković

Summary

The author presents an analysis of explicitly antitotalitarian texts of the Catholic Church in 1937 and tries to precisely define the concepts in them: starting with natural law, society, the state, freedom, up to the concept "god", and their totalitarian substitutes. It is demonstrated that philosophical thinking alone has not always been an efficient means in the struggle against concrete totalitarianism. Its representatives are aware of the intentions of the Church and of their other opponents, but they not only use a kind of stringent philosophical argumentation, but also should it fail them means of constraint, from massive propaganda to physical elimination of the opponent. Under these circumstances, wisdom, as well as heroic courage, are indispensable for unwavering and uncorrupted survival, admittedly with sacrifices, under an unnatural regime which might, in case of inadvertence, easily return.